Sandra Nikuļceva:
Česko-lotyšský slovník – Čehu latviešu vārdnīca. Praha 2006

Oponentský posudek
Oponent: Prof. PhDr Jiří Marvan, PhD

Tato práce již ve své počáteční koncepci překračuje dílo ryze lexikografické, i když i v této disciplíně jde o práci novou a jedinečnou.

Je zřejmé, že nejdůležitější vlastností této práce je vítaná reakce na nový obor, tj. korpusovou lingvistiku. Český národní korpus je projekt, který nabízí nový pohled na češtinu, ale má i význam obecně lingvistický a ve svém oboru zasazuje i bohemistiku do kontextu celoevropského. Popsaná práce patří k těm projektům, který tento evropeistický dopad ČNK a jeho produktů (zejména *Frekvenčního slovníku*) zohledňuje a který z něho významně těží.

Kontrastní pohled česko-lotyšský, který posuzovaný titul nabízí, má svůj specifický význam i pro bohemistiku. Patří sem v prvé řadě jiný úhel pohledu na sémantiku českého slova. Každé lemma resp. jeho dělení na standardní jazykové úseky je zde podrobován analýze z hlediska jazyka, který je sice dosti vzdálený v kontextu slavistickém, ale zároveň velice blízký, jeden z nejbližších z hlediska evropeistického. Nejde jenom o blízkost genetickou obou jazyků (i když i ta je závažná, mj. zásadně zvýhodňuje našeho studenta oproti studentům na západ od Šumavy), ale i podobnou mnohasetletou zkušenost evropeistickou, čerpající jak ze slovanských, tak i z germánských, klasických i obecně evropských zdrojů (jde nejen o gramaticky blízké lexémy jako *nesu, vedu, zeme, cena, bez, ne,* ale též o podobně gramaticky i graficky domestikované lexémy jako *kapuce, krāmi, lupa, ambulance, kompetence, čau, džudo, elektronika, ondatra, zebra, roboti, šovinisti, žokeji*).

Každé české lemma, resp. sublemma lze sémanticky analyzovat v kontrastu k lotyštině, ať už pomocí shodného ekvivalentu nebo souborem lotyšských lexémů, skládajícím se z řady možností (podekvivalentů), které zobrazují a svým způsobem popisují významovou strukturu českého slova.. I zde prokázala autorka solidní lingvistickou kompetenci a velice jemnou znalost obou jazyků, ba v některých případech i určitou invenci při dokonalém vystihování bohatství českého sémantického pole stejným, do jisté míry příbuzným bohatstvím lotyšských protějšků. Je jisté, že každý tvůrce dvojjazyčného slovníku si je takovéhoto vztahu mezi oběma jazyky vědom, novum je však v tom, že se zde toto pojetí stalo součástí výchozí strategie a tedy i příspěvkem k teorii lexikografie. Zároveň tento přístup ozřejmuje významnou skutečnost, že jde o dílo nikoliv na zakázku, či dílo epigonské (opisovačské, ba dokonce, jak je to případ anglických slovníků, pirátské), nýbrž o dílo, jehož autor jej vytvářel s hlubokým zaujetím; navíc jej vytvářel s vědomím absolutní hodnoty jakéhokoliv poznání, což je ovšem postoj, jímž tradice české baltistiky inspirovala též řadu dalších uchazečů o heuristiku jazykovou i obecnou.

Jako celoroční uživatel posuzovaného díla pro účely teoretické i čistě praktické, se zkušeností jak bohemistickou tak baltistickou, mohu zdůraznit, že i jeho další aspekty nesou znak solidní kompetence a profesní zodpovědnosti.. Kupodivu právě lexikografické dílo takovéhoto rozsahu a takovýchto ambic testuje autorovu bilingvní kompetenci nejen v sémantice, lexikologii, slovotvorbě a morfematice, nýbrž též ve fonologii/fonetice, obecně morfologii, syntaxi a jejích strukturách (včetně valenčních vztahů a frazeologie), ale též příslušných reálií. I v tomto ohledu jde o dílo vzorové.

Ale je tu ještě jeden aspekt, v němž autorka prokázala jedinečný postoj i profesní zodpovědnost. Mezi lingvisty stojí lexikograf nejblíže ke standardnímu mluvčímu jazyka. Málokteré jiné lingvistické dílo se může ocitnout každodenně v rukou běžného mluvčího jako slovník. Je to však příznak, že nejde o skutečnou lingvistiku? Toto dílo to exemplárně popírá: ukazuje, vedeno samozřejmě jednou z výchozích stanovisek ČNK, úzké sepětí jazyka a tohoto mluvčího nejen v tradičním pojetí sociolingvistickém a pragmatickém, ale ještě více v moderním smyslu, kde jazykové prostředí a jeho vědomí vnímání mluvčími hraje významnou roli. I toto dílo spoluvytváří klima takovéhoto prostředí češtiny a do jisté míry i lotyštiny, nepostrádajíc dokonce takové požadavky jako je lingvo-etický přístup lexikografa ke svému adresátu. Neznám jiného lexikografa, který by tento aspekt formuloval tak explicitně jako autorka, a to těmito slovy: "Každopádně by autor slovníku neměl nechávat svou práci na uživateli slovníku…zvlášť vzhledem k tomu, že má zpravidla větší zkušenost a znalost jazyka než uživatel slovníku."

Kdo je však podle autorky důležitý, snad nejdůležitější uživatel? Je to především student, jak uvádí autorka? Zdá se, že takto poněkud podceňuje význam svého díla. To má samozřejmě širší dopad – je užitečný vedle lingvistů-nebaltistů také pro překladatele a tlumočníky (i na bruselské úrovni), v právnické praxi, pro obchodní styky, pro diplomacii i šíře pro politiku, má však i význam obecněji evropeistický. EU (alespoň formálně) neliší mezi 23 oficiálními jazyky velké, střední (k nimž patří čeština) a malé (k nimž patří lotyština, ale tím spíše maltština či irská gaelština). I takovýto etický předpoklad nelze nechat jen ve stavu předpokladu a toto dílo přispívá k tomu, aby nebyl považován za pouhou formalitu ani dnes ani v budoucnu..

Ze svých zkušeností s lotyštinou od 50. let, kdy její smysluplnost byla zpochybňována i ve své vlasti, mohu s autorčiným upřednostňováním studentů nesouhlasit, ale zároveň k němu musím autorce i nám gratulovat. Nelze předpokládat, že by takovýto důvod vysokoškolských studentů dal vzniknout jakémukoliv slovníku slovansko-lotyšskému, ba ani evropsko-lotyšskému (samozřejmě s výjimkou Pobaltí). V tomto jsou čeština a prostředí zdejší fakulty, pěstující tento obor již po několik generací, evropsky jedinečné a tento slovník je produktem této jedinečnosti. Lotyština zde však není výjimkou, spíše předobrazem; lze si jen přát, aby tento výjimečný produkt měl své následovníky i u jiných jazykových oborů. Zároveň by si všechny tyto obory měly vynést z této práce zkušenost, že lingvistika, ať už v aplikované či teoretické podobě, je jedním z našich hlavních a nenahraditelných klíčů k Evropě.

Tento slovník je zcela nový lingvistický počin, je to produkt nového 21. století a pro nové 21. století.

Prof. PhDr Jiří Marvan, PhD